

Âşıkpaşazâde Târihi'nde Osmanlı Hâkimiyet Söylemi ve Terminolojisi

The Ottoman Sovereignty Discourse and Terminology in the Âşıkpaşazâde Târihi

*Emine Sonnur Özcan**

Özet

Tarihsel incelemelerde kullanılan disiplinler arası yaklaşım, şüphesiz, araştırmacıya ilgi dönemin zihniyetini derinlemesine ve bütünsel olarak anlamada imkânlar evreni sunar. Bununla beraber, şiir, destan, ilâhi gibi Osmanlı tarihi kaynakları, araştırmacıların dikkatini yeterince çekmemektedir –önemli bir kronikte yer alıyor olsa dahi. Dolayısıyla Osmanlı kronikleri genellikle içerisindeki nesir bağlamında çalışılır. Oysa Osmanlı kroniklerindeki şiirler ve diğer edebî unsurlar, tarih yazıcılığı, zihniyet ve farklı tarihsel meseleler hakkında çok şey söyleyebilir. Galiba, içerisinde bir beyit barındırmayan hiçbir Ortaçağ İslâm ve Osmanlı kaynağı yoktur. Bu bağlamda -diğer Osmanlı yazılı kaynakları gibi- bilinen ilk Osmanlı kroniklerinden, Âşıkpaşazâde Târihi içerisinde bir çok beyit barındırmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin kroniğindeki beyitleri - nesirin yanı sıra- Osmanlı hâkimiyet söylemi ve terminolojisini arar bir gözle inceledik. İncelediğimiz periyodlar Osman ve Orhan Gâzi'nin hâkimiyetleridir. Tespit ettiğimiz terimler, tarihsel bağlamında anlaşılmasına çalışıldı. Bunun yanında her bir terimin önemini anlamak amacıyla, niceliksel muhteva analizi metodunu kullandık. Sonuçta konuyla ilgili enteresan tarihsel verilere ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Osmanlı hâkimiyeti, Âşıkpaşazâde Târihi, Gazâ, Âl-i Osman.

Abstract

Interdisciplinary approach which is used in historical studies, undoubtedly provides an universe of possibilities that allows scholar to understand the worldview of the related period profoundly and holistically. However, the Ottoman historical sources, like poems, epics and hymns do not attract scholars' attentions adequately –even, they were given place in a major chronicle. Therefore, the Ottoman

* Dr., TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi yazarı, e-mail: erguvanagaci@gmail.com

chronicles, are generally studied in the context of prose in them. Whereas, the poems and other literary elements in the Ottoman chronicles, could tell so much about historiography, worldview and different historical issues. Presumably, there is no Medieval Islam and Ottoman resource which has not got a verse in. In this context, Âşıkpaşazâde Târihi, which is the one of the first known Ottoman chronicles contain a lot of verses –like other Ottoman written resources. We examined the verses –beside the prose– which in Âşıkpaşazâde’s chronicle with the seeking eyes for the Ottoman sovereignty discourse and terminology. The periods which we examined are the rule of Osmân and Orhân Gâzi’s. Every term which we detected, was tried to understand in its historical context. Besides this, to realize the importance of the terms, we use quantitative content analysis method. Eventually, we reach interesting historical datum about the issue.

Keywords: Ottoman, Ottoman sovereignty, Âşıkpaşazâde Târihi, Gazâ, Âl-i Osman.

*Siyâc-ı din-i İslâm Âl-i 'Osmân
Bularuñ meddabıdur cümle sultân
Bu âlüñ dîn kılıcı var elinde
Gazâ bu âle virdi Ganî Sübhân
Âşıkpaşazâde*

Giriş

Osmanlı’nın *devlet etme* diline veya hâkimiyet söylemi ve terminolojisine tarih yazıcılığı açısından yöneltilen bakışlar, onun bu karakteristik izlerinin yansıdığı kaynaklara *tekdüşmek*¹ durumundadır. Biz de böyle bir bakışla, Osmanlı hâkimiyet söylemi ve terminolojisinin üzerinde yükseldiği dinamikleri tespit ve tahlil etmek istedik. Öncelikle, Osmanlı tarih kitaplarının kılavuzluğuna başvurarak, kendimize belli bir eser ve tarihsel dönemler tespit ettik. İnceleme konusu yaptığımız eser, onbeşinci yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınmış, bilinen ilk Osmanlı tarihlerinden olan *Âşıkpaşazâde Tarihi*²’dir.² Eserin içerisinde

¹ =Merakla ve dikkatle incelemek

² Osmanlı Devleti Müze-i Hümayûnu hâfiz-ı kütüb muâvini Âli Bey, *Âşık Paşazâde Tarihi*’nin ilk baskısının (Matba’a-ı Âmire, 1914) “Medhâl”inde, eserin ilk olarak 1908 yılında keşfedildiği ve Müze-i Hümayûn Kütüphanesi için satın alındığını kaydetmiştir. Âli Bey’in verdiği bilgilere göre, 395 sayfalık bu nüshanın yazım tarihi müstensih tarafından kaydedilmemiştir. Ayrıca, Hammer tarafından Vatikan Kütüphanesi’nde de bir nüshası tespit edilmiş ve Tarih-i ‘Osmânî Encümeni tarafından “fotoğrafıyla istinsâh” ettirilmiştir. Hammer’in, *Osmanlı Devleti Tarihi* kitabının (1827, Peşte ve 1835,

tahlil etmeye çalışacaklarımız ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun gerçekleştiği Osman ve Orhan Gâzi dönemlerine ilişkin tarih yazımıdır. Bunun yanı sıra Âşıkpaşazâde'nin³ (d. 1400 civarı-ö. 1484'ten sonra) de şahitlik ettiği yıllar

Paris baskıları) girişinde sözünü ettiği bu nüsha, hicrî 997 (mîladî 1588-89) senesinde İstanbul'da yazılmıştır. Âli Bey, eserin, Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'nde (Avusturya Millî Kütüphanesi <http://www.onb.ac.at/>) de bir nüshası olduğunu ve Hammer'ın kitabında bu nüshadan bahsetmediğinin altını çizmiştir. Âli Bey'in bahsettiği Viyana nüshası hakkında kütüphanenin web sayfasından edindiğimiz bilgilere göre bu nüsha, eksik ve tarihsiz bir nüshadır. İçeriğindeki bilgiler ise 1325 yılına kadar geri gitmektedir (<http://data.onb.ac.at/rec/AL00620750>). Âli Bey, girişini yazdığı Matba'a-ı 'Âmire baskısında, İstanbul'da 1908'de bulunan nüshanın esas alınarak Târih-i 'Osmanî Encümeni tarafından Vatikan nüshasıyla karşılaştırmasının yapıldığını ve eksik kısımların Vatikan nüshasından tamamlandığını belirtmektedir. *Âşık Pâşazâde Târîhi*, Matba'a-ı 'Âmire, İstanbul 1914, s. ٣ - ٤. *Âşıkpaşazâde Tarihi* 'ne yer veren diğer eserlerin başlıcaları şunlardır: Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat 1941, s.283-285; Necib Asım, "Osmanlı Tarih nüvisleri ve Müverrihleri-Medhal", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, İstanbul, 1326 [1910], cilt: I, sayı: 1, s.41-52; Joseph von Hammer, *Devlet-i Osmanîye Târîhi*, Tercüme: Mehmet 'Atâ, Dâru'l-Hilâfet-i'l-'Aliyye, Evkâfî İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1914, s.23-30; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazırları ve Eserleri*, Çeviri: Coşkun Üçok, Ankara, 1982. Ayrıca, konu hakkında derli toplu bilgi edinmek için şu makalelere bakılabilir: Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (2013) Bahar, s.271-293; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c: 1, sayı: 2, 2003, s.101-172; Cemal Kafadar, "The Chronicles of the House of Osman and Their Flavor: Onion or Garlic?", *Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Londra 1996, s.91-117. Colin Imber, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları", Çeviri: Oktay Özel; Victor L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin İlk Dönemleri" Çeviri: Mehmet Öz; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", Çeviri: Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a* (içinde), Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s.39-93.

³ Âli Bey, *Âşık Pâşazâde Târîhi*'nin "Medhâl"inde, Âşıkpaşazâde'yi, eserindeki bilgilere atıfla şöyle tanımlamaktadır: 'Ma'arif Nezâreti celâlesince neşri tensîb olunan bu kitabın mü'ellifi olan müverrihin ismi "Dervîş Ahmed 'Âşıkî ibn Şeyh Yahyâ ibn Şeyh Süleymân ibn Bâli 'Âşık Pâşâ ibn Muhlis Pâşâ ibn Bâbâ İlyâs"(tır).' Âli Bey, yine tarihçinin eserine dayanarak verdiği bilgilerde onun doğum yerinin, "Amasya sancağı" sınırlarındaki "Mecidözü kazası"na bağlı Elvan Çelebi köyü olduğunu kaydetmiş ve vefatıyla ilgili herhangi bir tarih zikretmemiştir. Bununla beraber doğum tarihine ilişkin olarak eserde birbiriyle örtüşmeyen olası iki tarihi ortaya koymaktadır. Bunlardan biri tarihçinin 816/1413 yılında Geyve'de bulunduğu ve Yahşi Fakîh'den rivâyet ettiği vakaların tarihini burada ve daha 13 yaşındayken öğrendiğinden yola çıkılarak 1400 yılında doğduğu yönündedir. Diğer ise bir beytinde bilgisini verdiği, II. Beyâzîd'ın Boğdan seferine çıktığı 889/1484 senesinde tarihçinin 86 yaşında olduğundan yola çıkılarak elde edilen 1398 tarihidir. Ki bu durumda Âşıkpaşazâde'nin Geyve'de tarih tahsil ettiği yaşı 2 sene büyümektedir. Kanaatimizce bu ikinci doğum tarihi Âşıkpaşazâde'yi tarih rivâyet etmek için daha makul bir yaşla buluşturmaktadır. Âli

çerçevesinde, kuruluş döneminin tamamlanıp, imparatorluk döneminin başladığı söylenebilecek, II. Mehmed'in İstanbul'u fethine kadarki manzum ve nesir kayıtları niceliksel muhteva analizi yöntemiyle değerlendirme yoluna gittik.

Daha önceleri de çeşitli vesilelerle başvurduğumuz tarihi, anılan periyot dahilinde bu kez de hâkimiyet söylemi ve terminolojisi açısından inceledik. Hâkimiyet söylemini oluşturan kavramlar, büyük çoğunlukla yazarın manzum mısraları arasında konumlanmış. Başka bir ifadeyle, Osmanlı hâkimiyet söylemi, yaşanan ve olası vak'aların soyutlanmasına gidilerek yaratılıyor gibidir. Bu sembolik söylem ya da kullanılan tipik kavramlarla oluşturulan terminoloji, zamanın ruhu içinde hem savaşçı hayatın dayattığı ihtiyaçları hem de planlanan ve idealize edilen yarınları anlamlandırıp biçimlendirmede vazgeçilmez enstrümanlar olmalıdır.⁴

Disiplinler arası bir yaklaşım sergilemek istediğimiz çalışmamızda, önemli olduğunu düşündüğümüz örneklemelerden yola çıkarak, büyük resme ilişkin anlamlı değerlendirmeler yapmak ümidini taşıyoruz. Ancak, edebiyat-tarih ilişkisinden ilham alan bu çalışmada denenilen yöntemin, muhtemel eksiklerinin mahfuz tutulduğu ve yaratıcı katkılara açık olduğunu hatırlatmayı ödev biliriz.

Osmanlı hâkimiyet söyleminin iki temel kavramı:

Âl-i 'Osmân ve gazâ

Âşıkpaşazâde Tarihi'nde, Osman ve Orhan Gâzi'nin hâkimiyeti çerçevesinde ortaya koyulan tarih yazımında, Osmanlı hâkimiyet söylemi nasıl bir terminolojiye dayandırılmış, nelerden neşet etmiştir? Bu meselenin cevaplarını arama amacıyla, kroniğin söz konusu kuruluş döneminden edindiğimiz temel hâkimiyet söylemi unsurları ile eserin yukarıda sözünü ettiğimiz devletin kuruluşunun tamamlandığı İstanbul'un fethine kadar olan bölümleri üzerinde yaptığımız muhtevâ analizinin sonuçları, neredeyse birebir örtüşmektedir.

Eseri, Osman ve Orhan Gâzi'nin dönemlerinde tarihyazımına konu olan hâkimiyet söyleminin izlerini arar bir dikkatle okuduğumuzda, Âşıkpaşazâde'nin, Osmanlı hâkimiyetini iki temel –ve birbiriyle varoluşsal ilişkisi olan–

Bey'in giriş yazısında Âşıkpaşazâde'nin biyografisine dair yukarıda verdiklerimize benzer pek çok karşılaştırmalı kronoloji yer almaktadır. Âli Bey, "Medhâl", a.g.m., s. ٤ – ٤. Âşıkpaşazâde'nin biyografisi için önceki dipnotta verilen temel kaynaklara ve şu ilâve kaynaklara bakılabilir: Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazâde", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s.6-7; Fuad Köprülü, "Âşık Paşa-zâde", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c.1, s.706-709; F. Taeschner, "Âshik-Pasha-Zâde" *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c.1, s.720.

⁴ Elbette ki bu durumun olağanüstü bir tarafı yoktur. Bilindiği gibi, tarih boyunca tüm devletler ve topluluklar, hâkimiyetlerini –ya da varoluşlarını– birtakım yüce hedeflerle anlamlandırmışlardır. Dahası bu durum, insanlık hâli ile açıklanabilir bir tavır olarak da mülâhaza edilebilir.

terim/kavram çerçevesinde ifade ettiğini gördük. Bunlar; *Âl-i 'Osmân*⁵ ve *gazâ*⁶ kavramlarıdır. Dolayısıyla, büyük çoğunluğu manzûm satırlarda geçen, *Âl-i 'Osmân* ve *gazâ* kavramları, Âşıkpaşazâde'de birbiriyle bağlantılı, birarada ve/veya ardışık olarak kullanmıştır. Ayrıca, nesrin ve beyitlerin anlam bütünlüğü, onların sözkonusu birlikteliklerinin yarattığı evren aracılığıyla oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, Âşıkpaşazâde'nin satırlarının temeli *Âl-i 'Osmân* ve *gazâ* kavramlarının taşıdığı anlamlar üzerinde biçimlenmiş durmaktadır.

Bizim için enteresan sayılabilecek bir tespitle, eseri daha önce farklı arayışlarla ve nesir bazı incelediğimizde sülale, hânedân, soy anlamlarına gelen *âl* kelimesiyle oluşturulmuş *Âl-i 'Osmân* (Osman'ın soyu, Osmanlı hânedânı) kavramının *gazâ* kavramına göre daha baskın olarak kullanıldığını fark etmemiştik. Bu durum, *Rûm'a* (Anadolu'ya) henüz gelmiş olan *Âl-i 'Osmân*'ın, üzerinde pek çok hâkimiyet mücadelesinin yürütüldüğü yeni ve yabancı bir yurttaki tutunma refleksi olarak, İbni Haldûn'un *'asabiyye* kuramıyla açıklanabilir durmaktadır. İbni Haldûn'a göre “*'asabiyye*, soyda ya da aynı anlamı taşıyan başka bir şeyde birleşmekten, (ya da kaynaşmaktan) meydana gelmektedir.” Kentlerde, merkezî bir savunma gücü altında yaşayan yerleşiklerin aksine konar göçer halkların savunma gereksinimleri, onların aralarındaki genç ve cesur kişiler [örneğin Osmanlı bağlamında Alpler, gâziler] tarafından karşılanır. Bu da ancak tek bir *'asabiyye* ve soyda (*neseb*) birleşme durumunda var olabilir –ki çevredeki düşmanlara korku salmak amacıyla güç artırılabilsin. Zira her insanın kendi *'asabiyyesi* ve soyuna karşı bir sempatisi vardır. Tarihçiye göre *'asabiyye*'yi oluşturan akrabalık bağı yakın veya uzak olabilir. Bununla beraber toplulukların birbirleriyle dayanışma şevkleri yakından uzağa doğru azalacaktır.⁷

Bu cümleden olarak, Âşıkpaşazâde'nin tarih yazıcılığındaki temel hâkimiyet kavramlarından *Âl-i 'Osmân*'ın merkezî devletin oluşması sürecinde konar-göçer Türk halkı için *'asabiyye* bağlamında bir câzibe merkezi olduğu ileri sürülebilir.

⁵ *Âl-i 'Osmân* kavramı bağlamında başvurulabilecek kaynaklardan başlıcaları: Colin Imber, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, Çeviri: Fatma Acun, *Söğüt'ten İstanbul'a*, s.243-270; Cemal Kafadar, *a.g.e.*, s.14-17; Halil İncalcık, “Sultanizm”, Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, Çeviren: K. Aydın Akagündüz, *Dünya ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7, Ekim 1994, s.5-26; Feridun Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 2001, s.63-76.

⁶ Osmanlı'nın kuruluşu bağlamında *gazâ* ve *gâzi* kavramları ile Paul Wittek'in “*gazâ tezi*” için bakınız: Cemal Kafadar, *a.g.e.*, s.10-13, 35-59, 62-90; Halil İncalcık, “Question of the Emergence of the Ottoman State”, *Ottoman Social and Economic History*, Variorum, Londra 1985, s.71-79; Mehmet Öz, “Kuruluştan Fatih Devrine Kadar Osmanlılar ve *Gazâ*”, *İstanbul'un Fethinin 550. Yıldönümü Münasebetiyle Fâtih, Fetih ve İstanbul Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı ve Türk Ocakları Genel Merkezi, Ankara 31 Mayıs-1 Haziran 2003. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/makalelerim.html>

⁷ *Mukaddîmetu İbn Haldûn*, Dârü'l-Fîkr, Beyrut 2001, s.160,159. Ayrıca ufuk açıcı bir izah için bakınız: Akif Kayapınar, “İbni Haldûn'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2006, s.89.

Nitekim Osman Gâzi'nin Nûh Peygamber'e çıkan soy zinciri 'asabiyye ikliminin oluşabilmesi için son derece uygundur.

Eserin muhteva analizine tabi tuttuğumuz kısımda kullanılan *İslâm* ve *Müsülman* kavramları ise bu kavramlara mündemiç olan *gazâ* kavramına göre yaklaşık olarak yarı yarıya kullanılmıştır.⁸ Esasen bu oran da anlaşılır durmaktadır. Zira *gazâ* pratiği –ve dolayısıyla *gazâ* kavramı ile oluşturulan hâkimiyet söylemi– âdeta, İslâm'ın uç bölgelerindeki yaşama ve oralarda kullanılan 'asabiyye diline yansıyan bir tezâhürüdür.

Esasen, seksen beş yaşını idrak eden Âşıkpaşazâde'nin bu *menâkıbı* kaleme almasının sebebi, *Âl-i 'Osmân*'ı tanıtmak içindir. Nitekim tarihine, “Hâzâ menâkıb u tevârihi *Âl-i 'Osmân*” sözüyle başlamaktadır. Aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere yazar –aslında tam da *menâkıbnâme* türü tarih yazma geleneğinin karakteristiğine⁹ uygun olarak– âdeta okuyan ya da dinleyen zihninde *Âl-i 'Osmân*'la bütünleşmiş “hân ve sultanlardan oluşan yetkin bir gâziler topluluğu” algılaması hedeflemiştir:¹⁰

<i>Ömrüm ki bu dem irişdi hadde</i>	<i>Heştâd u şeş bu yıl u sedde</i>
<i>Gördüm bu cihân gazâsını çok</i>	<i>Gelmez hisâba anılmazı yok</i>
<i>Devrümde olanı defter itdüm</i>	<i>Oğuz'dan olan Gök Alp'a gıtdüm</i>
<i>Yazdum menâkıb-ı Âl-i 'Osmân</i>	<i>Guzât-ı kâmil ü ban u sultân</i>
<i>Didüm ki diyem neseb ü neslin</i>	<i>Neden oldı anı beyân ideyüm</i>
<i>Kim añlayasın bu banlar aslın</i>	<i>Bu gâzileri ki 'âyân ideyüm</i>

Âşıkpaşazâde'nin nesirle çizdiği *Âl-i 'Osmân* resminde ise Osman'ın *Âl-i Selçuk*'a rağmen kurduğu hâkimiyet, –Osman'ın babası Ertuğrul Gâzi'nin ağzından söylettiği “erin kadri bilinen memleket” – Anadolu'ya Selçuklulardan önce gelmiş olan dedesi Süleyman Şâh'a dayanmaktadır.¹¹ Tarihçiye göre, Ertuğrul Gâzi'nin (ö.1281-82) *Rûm*'a gelişine dâir çeşitli rivâyetler vardır. Ancak gerçek rivâyet, kendisi tarafından zikredilenidir.¹² Rivâyetini özetle şöyle

⁸ Muhteva analizinin sonuçlarına göre, *Âl-i 'Osmân* kavramı 150; *gazâ* kavramı 104; *İslâm* kavramı 88; *Müsülman* kavramı ise 56 kere kullanılmıştır.

⁹ Söz konusu tarihyazımı türü için bakınız: Ahmed Ateş, “Menâkıb”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, c.7, s.701-702; Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c.28, s. 112-114; Halil İncelik, Bülent Arı, “Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askerî Tarih Dergisi*, Yayın no:19, Ankara 2007, s.214-216; İsmail Mercan, “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menâkıb-name Gazavatnameler Hakkında”, *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, C. VI, S: 10, Aralık, s.107-130.

¹⁰ *Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi*, Çeviri: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s.320 (Bundan sonra *Âşık Paşazade* olarak verilecektir).

¹¹ Tırnak içindeki ifadeye ve beraberindeki ayrıntılara aşağıda değinilecektir.

¹² “Ertuğrul Gâzi'nün Rûm'a gelmesine bir nice rivâyet vardır. Esahh bu fakir zikr itdüğümdür.” *Âşık Paşazade*, s.323.

aktarmaktadır: Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah Ceber Kalesi önünde şehit olduktan (1086) sonra üç oğlu –Sungur Tekin, Gündoğdu ve Ertuğrul Gazi– beraberlerindeki on binlerce “göçer evle” geldikleri yola doğru koyuldular. Pasin Ovası ve Sürmeli Çukuru (İğdir Ovası) arasındaki bölgeye geldiler. Ertuğrul, dörtüüz göçer evle burada kalmaya karar verdi ve kardeşleriyle Rûm'a gitmedi. Bir süre bu bölge etrafında yaylayıp kışladıktan sonra, Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Rûm'a geldiğini ve burada pek çok fetih yapıp *pâdişâh* olduğunu haber aldı. Bunun üzerine şöyle dedi: *Bizce dahu vâcib oldu kîm erüñ kadri biliniñ vilâyete varavuz ve hem bizce dahu gazâ ideviñiz*. Arkasından oğlu Saru Yatı'yı (Savcı¹³) Selçuklu Sultanı Alâaddin'e (Siyavuş-Cimri ö.1279¹⁴) gönderdi ve kendilerine *gazâ* edebilecekleri bir yurt göstermesini istedi. Onların Anadolu'ya gelmelerinden mutluluk duyan Sultan, Söğüt'ü kendilerine yurt; Domaniçi ve “Ermeni Belinin dağı” da yaylak olarak tahsis etti.¹⁵

Ertuğrul Gâzi'nin ardından beyliğe, oğlu Osman seçilmiştir. Âşıkpaşazâde bu aşamaya kadar daha genel anlamda ve sanki Ertuğrul ve oğullarının Rûm'a (Anadolu'ya) tutunmalarının bir aracı olarak ortaya koyduğu *gazâ* metaforunu artık doğrudan “İslâm kapısının anahtarı” olarak lanse ettiği Osman'ın *gazâları* vasıtasıyla bir hâkimiyet söylemine dönüştürmüştür.¹⁶

¹³ *Âşık Paşazade*, s.55. Ertuğrul Gazi'nin üç oğlu vardı: Osman, Gündüz ve Saru Yatı. *A.g.e.*, s.323.

¹⁴ Faruk Sümer'in makalesindeki kronolojiyle paralellik kurulmaya çalışıldığında, mevcut dönem Selçuklu Sultanının, Cimri nâmlı Alâaddin Siyavuş olduğu görülür. Faruk Sümer, “Selçuklular”, *Diyanet Vakefi İslâm Ansiklopedisi*, c.36, s.383.

¹⁵ *Âşık Paşazade*, s.323.

¹⁶ *Âşık Paşazade*, s.323. *Gazâ* ve *cihadın*, İslâm referanslı kavramlar olduğunu ve dini yaymak uğruna yapılan kutsal savaş anlamına geldiğini biliyoruz. Esasen Türkler, Müslümanlığı seçmeden evvelki hayatlarında, konar göçer hayat tarzlarını desteklemek ve engel olan unsurları ortadan kaldırmak amacıyla *alp* sıfatıyla gâzilik benzeri bir pratik sürdürüyorlardı. Köprülü'nün, *alp* kelimesinin etimolojisi ile ilgili makalesinde ifade ettiği gibi, büyük göçebe imparatorlukları kuran Türkler, her şeyden çok askerî teşkilata ve kahramanlık seciyelerine değer vermekteydi. Tarihçi bunun nedenini boylar arasında ve yabancı kavimlerle girişilen savaşlar ile akın ve istilâ geleneğine bağlamaktadır. Anılan nedenler *en yüksek şeref mevkiinin* kahramanlara verilmesinin sebebidir. M. Fuad Köprülü, “Alp”, *Tarih Araştırmaları I* (içinde), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.372. Türklerin, savaşı ve dolayısıyla kahramanlığı içselleştirme şartlarına sahip yaşam biçimleri, İslâmlaşmaları ve yerleşik hayata geçmelerinden sonra *gazâ* fikrine dönüşerek kolaylıkla kurumsallaşmış görünmektedir. *Alp*'ten dönüşen *gâzi* sıfatının daha Türklerin Anadolu'yla tanıştıkları yıllarda, yaşamsal anlamlar taşıdığını, döneme ilişkin sözlü kültürden yazıya aktarılan eserlerle test edebiliyoruz. Bu bağlamda *Dânişmendnâme* ve *Saltuknâme*'nin rehberliği kayda değer olmalıdır. Örneğin, Danişmend Gâzi'nin –daha sonra Müslümanlığı seçip kendisinin sıkı bir yoldaşı olacak– Artuhi ile ilk karşılaşmasında aralarında geçen metaforik diyalog aynen şöyledir: “[Artuhi] Ey kişi! Adun nedir? dedi. Melik: Adum Ahmed, lakabum Dânişmend'dür dedi. Ol yigit eytdi: Rûma niçün geldün? dedi. Melik eytdi: Gerekdür ki bu illeri Müslümanlık eyleyem didi. Ol yigit bu sözi işidüp: Câzûy-umışsın dedi. Melik eytdi: Hâşâ ki câzû olam,

<i>Kuşandı dîn kılıcın bile 'Osmân</i>	<i>İde İslâm'ı izbâr 'âlem içre</i>
<i>Ki ikrâr itdüre ber dile 'Osmân</i>	<i>İde rüşen cibânda nûrî 'Osmân</i>
<i>Çü küifr ü zulmeti Rûm'ı alıpdur</i>	<i>Açıldı fırsat-ı İslâm kapısı</i>
<i>Diler kim 'âlemi nûr ide 'Osman</i>	<i>O kâlde kim miftâh oldu 'Osmân</i>
<i>Muhammed ümmetiniñ serveridür</i>	
<i>Olıpdur mu'cize mazhârı 'Osmân</i>	

Âşıkpaşazâde'nin, “küfür ve karanlık” içindeki Rûm'a İslâm kapısını açmakta (*fetih*) olan Osman'ın *gazâları* üzerine bina ettiği hâkimiyet söylemi, hemen arkasından aktardığı rüya vak'ası ya da metaforuyla¹⁷ tamamına erdirilmiş gibidir: Tarihçiye göre Osman, bu bölgede *gazâlara* devam ederken bir gece rüyasında, kendi topluluğu arasında bulunan ve zaman zaman gidip geldiği *azîz şeyh*, Edebâlî'nin¹⁸ koynundan bir ayın doğup kendi koynuna girdiğini, girer

müslümânâm didi. Ol yigit bu sözleri işidüp Melik'ün dînine âşık oldu.” *Danışmendnâme*, Haz. Necati Demir, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.69. Türklerin Anadolu'da bulunma nedeni olarak ortaya koyulan *gazâ* ve *fetih* gelenekleriyle ilgili olarak, sözlü kültürden yazıya aktarılmış diğer bir eser olan *Saltuknâme*, *gazâyı* gitmeme durumunun, toplumsal anlamda ne kadar alçaltıcı bir konum olduğunu Tatar Hanı'nın ağzından verilen bir nasihatla vurgulamaktadır: “Dîn-i İslâm yolına gayret kılıcın ele alıp kâfire urun. Ad ve san sakının kim *gazâdan* kaçmak aybdur ki avratlarınız yanında yüzünüz kalmaz. Er olan gayret üzre ölmek gerekdür. Dünyada muhannes [korkak, namert] adla diri olup yürümekden, bir gün evvel ölmek yigrekdür.” *Saltuknâme*, Şükrü Haluk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, Cilt I, s.175.

¹⁷ Rüya motifi ve hâkimiyet ilişkisine dâir olarak, Fuad Köprülü'nün tespitleri kayda değerdir. Tarihçi, Osmanlı'nın kuruluşunu konu ettiği meşhur eserinde, Osman'ın rüyasına benzer rüya rivayetleriyle Herodot'tan itibaren, *İlezzaman ve Ortaçaman kronikçilerinde* sık sık karşılaşıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Köprülü, Osman'ın rüyasının bir prototipini, İlhanlılar dönemi tarihçisi Reşidüddin (ö.1318) tarafından bir Oğuz menkıbesi olarak aktarmaktadır: Oğuzlara mensup olan Tuğrul ve iki kardeşinin gelecekteki hükümdarlıkları, daha birer küçük çocukken, babalarının gördüğü rüyayla bildirilmiştir. Çocukların babası rüyasında, göbeğinden üç büyük ağaç bittiğini, ağaçların büyüyerek göklere eriştiğini ve tüm dünyayı gölgelerinin altına aldığı görür. Rüyayı kabilenin kâhinine yorumlatan baba, çocuklarının büyük hükümdarlar olacağını, fakta bu sırrı saklaması cevabını almıştır. Gerçekten, Osman'ın ağaç motifli rüyası Tuğrul'un babasının gördüğü rüyanın nerdeyse aynıdır. Köprülü'nün tespit ettiği üzere, zikredilen rüyanın sözlü Oğuz kültürüne yerleşmiş ve oradan Anadolu'ya taşınmış olma ihtimali çok yüksektir. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.7-8.

¹⁸ Taşköprülüzâde'nin (ö.1561) verdiği bilgilere göre, Osman Gâzi dönemi bilginlerinden olan eş-Şeyh Edebâlî (= الشَّيْخُ اده بالي, Şeyh Yaşlı Dâhi?) esasen Karaman'lı olup, Şâm'da dinî bilimler üzerine dersler almıştır. Anadolu'ya döndükten sonra Osman Gâzi'nin hizmetine girmiş ve ona devlet işleri ile dinî meselelerde danışmanlık yapmıştır. Maddî ve manevî zenginlik sahibi olan Edebâlî, süfliliği benimsemiş, “ilmiyle amel eden” bir şahsiyettir. O, inşâ ettirdiği zâviyede Osman'ı da ağırlamış ve burada rüya hâdisesi gerçekleşmiştir. Şeyh Edebâlî Osman Gâzi'nin rüyasını yorumlamış ve ona “sultanlık makamına” erdiği müjdesini vererek, Müslümanların ondan ve onun soyundan gelecek çocuklardan yarar görecekları söylemiştir. Şeyh bu bilgiler beraberinde Osman'a kızını onunla “evlendirdiği”

girmez de karnından bir ağacın bittiğini gördü. Ağacın gölgesi bütün *âlemi tutmaktaydı*. Sabah olunca rüyasını şeyhe anlattı. Edebâlî ona rüyasını yorumladı. Rüya yorumuyla Edebâlî, Tanrı'nın Osman'a ve nesline padişahlık ihsan ettiği müjdesini verdi. İlâveten, kızı Malhun'u Osman'a verdiğini söyledi.¹⁹

Osman'ın rüyasının bölgenin dinî otoritesi tarafından, Tanrı'nın kendisine hâkimiyet bahşetmesi şeklinde yorumlanması ve bu manevî bağlam içerisinde Şeyh Edebâlî'nin kızını ona vermesiyle, *Âl-i 'Osman'*ın saltanat liyâkâtı, kutsal anlamda da tescil edilerek büsbütün sağlamlaştırılmıştır. Öyle ki artık *Âl-i Osman'*ın hâkimiyeti *eẓeli tâ ebed devlet*dir. Başka bir ifadeyle Âşıkpaşazâde *Âl-i 'Osman'*ın seçilmişliğini Tanrı'nın lütfu olarak takdim etmektedir. Böylece ona *eẓelden ebede devlet* etme ayrıcalığı verilmiştir:²⁰

<i>Dir oğlum nusret ü fursat seniñdür</i>	<i>Saňa virildi babt düşmesün tabt</i>
<i>Hidâyet menzîli ni'met seniñdür</i>	<i>Eẓeli tâ ebed devlet seniñdür</i>
<i>Seniñ nesliñde 'âlem râbat ola</i>	<i>Yana ıvıaklaruñuñ 'âlem içre</i>
<i>Du'âlar nesliñde erden seniñdür</i>	<i>Düşene sofralar da'vet seniñdür</i>
<i>İki cibânda hayırla añılmak</i>	<i>Çü Hak'dan irdi saňa babt u devlet</i>
<i>Nesâb u nesl-ile bürhân seniñdür</i>	<i>Cibân içre olan devrân seniñdür</i>
<i>Süleymân-ı zâmânuñ menba'ısın</i>	
<i>Ki ins ü cinne bem fermân seniñdür</i>	

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşıldığı üzere, Âşıkpaşazâde açıkça, *Âl-i 'Osman'*ın seçilmişliğini Tanrı'nın bir lütfu olarak takdim etmektedir. Böylece ona *eẓelden ebede devlet* etme ayrıcalığı da verilmiştir. Onun devletinin hâkimiyeti o kadar yücedir ki âdeta Süleyman Peygamber'in hem insanlara ve hem de cinlere hükmetmesini andırmaktadır. Dolayısıyla bir cihân hâkimiyeti anlamı taşımaktadır.

Âşıkpaşazâde, tarihinin kompozisyonu dâhilinde Osman Gâzi'nin kendisi ve nesli adına Selçuklu Sultanından nasıl *olur* aldığını hikâye etmeyi rüyâ vak'ası sonrasına yerleştirmiştir: Tarihçiye göre, Osman'a karşı Selçuklu'ya tâbi olan Hıristiyan Rûm beylerinin birleştiği haberini alan Sultan Alâaddin, Osman'a yardımcı bir orduyla birlikte Kuzey-batı Anadolu'ya gider. Birlikte *gazâ* edecekleri sırada Sultan, Tatarlar'ın Ereğli'ye saldırdığı haberini alır ve oraya gitmek zorunda kalır. Ancak, ayrılırken Osman'ı yanına çağırır ve ona şunları söyler:²¹

haberini de vermiştir. Şeyh Edebâlî, h. 726 (m.1325/26) yılında ve 120 yaşında, kızından bir ay ve Osman Gâzi'den üç ay önce vefat etmiştir. Taşkoprîzâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mânîyye fî 'Ulemai'd-Devleti'l-'Osmânîyye*, Dârul-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1975, s.6.

¹⁹ Tarihçi rüya yorumu ve evlilik olayını şöyle aktarmaktadır: *'Şeyh eydür: "Ogul 'Osman Gâzi, saňa muştılık olsun kim Hak ta'âlâ sana ve nesliñe padişahlık virdi, mübârek olsun." didi. "Ve benim kızım Malhun seniñ balâluñ oldu." dir ve hemân-dem nikâh idiip kızını 'Osman Gâzi'ye virdi."* *Âşık Paşazâde*, s.325.

²⁰ *Âşık Paşazâde*, s.326.

²¹ *Âşık Paşazâde*, s.328-329.

Oğul ‘Osman Gâzi, Sende sa’adet nişânları çokdur. Saña ve neslûne ‘âlemde mukâbil olıcı yokdur, benüm du’âm Allah’un inâyeti ve evliyânun himmeti ve Muhammed’ün mu’cizâtı senün-ile biledür.

Bu ifadelerle, Osman’ın ve nesebinin kendisine verilen bölge sınırlarındaki kısıtlı hâkimiyetinin altı çizilmiş gibidir. Nitekim Âşıkpaşazâde, Osman Gâzi’nin Selçuklu Sultanı Alâaddin ile iyi ilişkilerinin yanında, bağımsız olarak hüküm sürme kararını almasını, bu olaylar sonrasında gerçekleşen Karacahisar’ın fethiyle meşrulaştırmış görünmektedir.

Âşıkpaşazâde’nin not düştüğü üzere hicrî 699 (milâdî 1299/1300) yılındaki İnegöl fethini, aynı yıl gerçekleşen Karacahisar’ın fethi izlemiştir. İnegöl’ün fethi bağlamında tarihçinin nâzımla yansıttığı söylem Osman’ın bağımsız hâkimiyetin kıyısında olduğunun habercisi gibidir:²²

*Alındı Eynegöl kırıldı kâfir
Gâziler mâl u ni’met aldı vâfir
Gör imdi 'âleme kim geldi 'Osmân
Neyi kim tutdı âsân itdi Kâdir*

*Harâb itdiler ol küffriün diyarın
Getürdiler yirine nûr-ı zâbir*

Zira Osman Gâzi, ‘asabiyye ya da çok geniş kapsama sahip soy ağacının birliğiyle ve yabancı bir memlekette *küffâra* karşı var olma refleksiyle birlikte bir araya topladığı gâzileri artık *doyum alma* mertebesine de taşımıştır. Başka bir ifadeyle artık hâkimiyetinin ekonomik zemini de hazırdır.

İnegöl’ü takiben Karacahisar’ın düşmandan boşalan evleri, Germiyân vilâyetinden gelen insanlarla *şenlendirilmiş*, kiliseler mescide çevrilmiş ve bir pazar yeri dahi oluşturularak *şehir ma’mur olmuştur*. Ardından Osman’ın halkı, burada cuma namazını kılma ve hisara Selçuklu Sultanı’ndan bir kadı istemeye karar verirler. Kadı meselesi halkın ileri gelenleri tarafından Osman Gâzi’ye aktarılınca, kadılığı kendilerinin aralarından seçecekleri bir kişiye verebileceklerini söyler. Bunun üzerine imamı Tursun Fakih²³ Osman Gâzi’ye, bu konuda Sultan’ın izni olması gerektiği yönündeki prosedürü hatırlatır. Osman Gazi ise buna itiraz eder ve şu konuşmayı yapar:

“Bu şehiri ben hûd kendü kılıcum-ıla aldum. Bunda Sultânun bunda ne dahlı var kim andan izin alam.” dedi. “Aña sultânlık veren Tañrı baña dahı gazây-ıla hanlık virdi.” dedi. “Ve eger minneti şu sancag-ısa ise ben hûd dahı sancak götürüb küffâr-ıla oğraşmadum.” dir. “Ve eger ol ben Âl-i Salçuk neslindenven dirse, ben hûd Gök Alp oğlının, dirin. Ve eger bu vilâyete ben anlardan öñdin geldüm dirse, benüm Süleymân Şâh dedem hûd andan evvel gelüp turur.” dedi.

²² *Âşık Paşazade*, s.339.

²³ Taşköprülüzâde’ye göre, Osman Gâzi dönemi bilginlerinden olan Molla Tursun Fakih –Osman Gâzi’nin bacanağı ve– eş-Şeyh Edebâlî’nin damadıdır. O da kayınpederi gibi Karaman’lıdır. Edebâlî’den tefsîr, fıkıh gibi dersler almış ve vefatından sonra onun yerine geçerek fetvalar vermiş, devlet işlerinde Osman Gâzi’ye danışmanlık yapmıştır. *Taşköprüzâde*, a.g.e., s.7.

Osman Gâzi'nin yaptığı konuşma ile halkın ileri gelenleri ikna olmuş ve Tursun Fakîh, kadı ve hâtip olarak tâyin edilmiştir. Ardından *Âli 'Osman'*ın bağımsızlık alâmetlerinden olan cuma hutbesi ilk kez hicrî 699 (milâdî 1299/1300) yılında Karacahisar'da ve Osman Gâzi adına okunmuştur.²⁴ Âşıkpaşazâde'nin, Osman Gâzi ağzından kadı atanması vesilesiyle verdiği yukarıdaki konuşma, aynı zamanda, Selçuklu Devleti'ne karşı bir *bağımsızlık bildirgesi* niteliğindedir. Bilindiği gibi, bir şehirde adâleti temsilen kadı'nın bulunması, pazarın olması ve cuma namazlarında okunan hutbenin devrin hükümdârı adına okutulması temel hâkimiyet göstergeleridir. Osman Bey, bunları sağlamakla *Âli 'Osman'*ın bağımsız hâkimiyetinin temelini atmaktadır.

Âşıkpaşazâde'nin, aşağıdaki beyitlerde yer verdiği hâkimiyet kavramlarında görüldüğü üzere, Osman Gâzi ataları *Gök Alp'in neslinden*²⁵ aldığı güç ve o sayede topladığı *mü'min leşkerle*, İslâm'a başkaldırmış *kâfir* ehlini kırarak, yeryüzüne *adâlehten* yaymıştır. Tüm bunlar, *ezel-ebed bâki olan Osman'ın devletinin* bir ilânı anlamına gelmektedir:²⁶

*Okundu hutbe kim Gâzi 'Osmân
Ertoñrol oğlu Gâzi han 'Osmân
Ki 'adli beşli hep tutdı cihânı
'Atâsi sâyesi ni'metlü 'Osmân
Münâdîler nidâ ider salâdur
Sa'âdet bahş ider dir geldi 'Osmân*

*Temerrüd ehli kâfirler kalandur
O mü'min leşkerine bân 'Osmân
Harâb iden putı putbâneleri
'İmâret dîn-i İslâm itdi 'Osmân
Kuruldı devleti çetri ezelden
Ebed bâki kalur bil nesli-i 'Osmân*

Âşıkpaşazâde, kroniğinde Osman'ın bağımsızlığıyla geldiği bu aşamayı, önceki aşamalarla da desteklemiştir. Selçuklu Sultanının, âilenin gücünü teslim etmiş olması ve rüyâ bahsi bu durumun hazırlayıcısı niteliğinde görünmektedir. *Âli Osman'*ın seçilmişliği ise âilesinin neredeyse insanlığın başlangıcı sayılan Nûh Peygamber'e çıkan soyu, manevî makamlarca onaylanmış Tanrı'nın kutsal görev atfettiği rüyâsı ve bu görevi layıkıyla sürdürecektir cesaret ve adâlet liyâkâtine sahip olması şeklinde özetlenebilir. Esasen bu diğer Müslüman âller arasından yapılmış bir tercihden ziyâde diğerleri gibi onun da belli koşullara sahip olmasıyla açıklanabilir durmaktadır.²⁷

²⁴ *Âşık Paşazade*, s.339-340.

²⁵ *Âşık Paşazade*, s.347.

²⁶ *Âşık Paşazade*, s.340.

²⁷ Osmanlı hâkimiyet söylemi bağlamında diğer Osmanlı kroniklerinin aktardığı *Âli Osman* ve *gazâ* kavramları, yer yer özgün veriler sunarken, çoğu kez Âşıkpaşazâde'ye referans veren bilgilerle donanmıştır. Örneğin Âşıkpaşazâde gibi bir XV. Yüzyıl Osmanlı tarihçisi olan Tursun Bey'e (ö.1491'den sonra) göre, Tanrı tarafından *Âli Osman'a*, saltanat ve cihan sahipliğine (*saltanat ü cihândâr*) neden olacak çeşitli özellikler verilmiştir –ki bunlar, *hiçbir devrin pâdişah hânedanına miyesser olmamıştır*. Cihangirlik tavrı, cihânı açan kâideler, askerinin tertibi, savaş aletleri imal edebilme, safları sıkılaştırma/kuvvetlendirme, alayları hayırlı işlere yöneltme, memleketi imar etme, adâleti yayma, saltanat hükümlerini yükseltme, şeriat sınırlarını muhafaza, hayrat etme

kuralları koyma, hayrına iş yapma âdetini yayma ve sayılarını çoğaltma, tehçizatı artırma, hazineler ve defineler toplama bunlardan bazılarıdır. Bu özelliklerle *Âl-i Osman*'a Tanrı, *devlet* etme gücünü ihsan etmiştir; *devlet* ile o, tüm cihan halkını kendisine bağlayacaktır. Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s.32. Tursun Bey'in Osmanlı ailesinin hâkimiyetine ilişkin verdiği bilgiler arasında, hânedanın nesebî arkaplanına herhangi bir atıf yoktur. Yukarıdaki satırlar, Tanrı'nın Osmanlı âilesine önceki hanedanlara vermediği türde hükümlerlik vasıfları ihsan ettiğinden başka bir algı uyandırmıyor gibidir. Özetle, Tursun Bey'e göre *Âl-i Osman*'ın hâkimiyetini, sahip oldukları hasletler nedeniyle Tanrı istemiştir ve de olmuştur. Neşri ise Osman'ın soyunu Rûm ülkesinin hâkimi durumuna getiren süreçle ilgili, Tursun Bey'de olmayan –bununla birlikte bazı noktalarda Âşıkpaşazâde ile çakışan– bilgiler vermektedir. Ona göre Osman, daha babasının sağlığında kardeşleri arasında en *babadırı* olarak *Etrâkun yigüdüni* etrafına toplamıştı. Neşri, –Âşıkpaşazâde'de olmadığı haliyle– bu dönemde Osman'ın, bir köy imamının evinde konuk olduğunu ve o gece ilk kez Kur'an'la tanıştığını ve bir de rüya gördüğünü bildirir. Rüyasında Osman'a Tanrı tarafından, Kitâb'a hürmeti nedeniyle kendisinin, evladının, tâbi olanlarının ve eşyalarının *âlemde ebedî muazzez ü mükerrem ü muhterem kıldığı* bildirilmiştir. Anılan bu ilk rüyâ olayıyla Osman, yazar tarafından âdetâ İslâm'la tanıştırılmıştır. Müteakiben, Ertuğrul Bey vefat etmiş ve yerine oğlu Osman, bey olmuştur. Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, c. I, Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 71-75. Osman bu yıllarda ikinci bir etkileyici rüya ile Tanrı'dan saltanat işaretini alacaktır. İşte bu rüya küçük farklarla, Âşıkpaşazâde'nin aktardığı rüyadır. Neşri'nin Edebâlî'nin oğlundan naklettiğini bildirdiği rüya menkıbesine göre Osman, daha önceleri de ara ara yaptığı gibi, yine bir gece, kendi halkı arasında ilmiyle meşhur olan Şeyh Edebâlî'nin zâviyesinde misafir olur. Rüyasında Şeyhin koyunundan bir ay çıkıp kendi koynuna girdiğini; hemen ardından göbeğinden bir ağaç bitip tüm âlemi tuttuğunu görür. Ertesi gün rüyayı Şeyh Edebâlî'ye yorumlatır ve kendisine ve evladına Allah tarafından saltanat verildiği karşılığını alır. Şeyhe göre, bu saltanat tüm âleme hâkim olacak bir saltanattır. *Neşri Tarihi*, c. I, s. 81-83.

Neşri'nin rüya vakasıyla Âşıkpaşa'nın aktardığı arasında sadece bir uyku mekânı farkı olduğu görülüyor. Âşıkpaşazâde'de Osman'ın gecelediği yer belli değildir. Halbuki Neşri, doğrudan Osman'ın Edebâlî'nin zâviyesinde uyuduğunu vurgulamaktadır. Neşri, tarihinde, bağımsızlığın Osman Gâzi'ye Selçuklularca teslim edilmesi biçiminde, farklı bir bağımsızlık hikâyesi anlatmaktadır. Buna göre, İznik'i fethi için çevresindeki diğer Türk beylerinin Osman'a yardımcı olmasını isteyen Selçuklu Sultanı Alaaddin, Konya'dan Osman'a, hâkimiyet sembolleri olan davul, alem, kılıç, at ve hilat gönderir. Neşri'ye göre Osman, bu göstergelere sahip olduğu anda bir nevi bağımsız olmuştur; ancak, *edebe riayetle*, sikkesinde ve hutbelerde yine Sultan Alâaddin'in adı geçirmektedir. Osman Gâzi'nin ziyaret için Konya'ya gideceği o günlerde, Sultan Alâaddin'in vefat ettiği ve yerine vârisi olmadığı için vezirinin geçtiği haberi gelir. İşte bu aşamada Neşri, kronolojik bir karmaşa ile Karacahisar'ın fethine döner ve Âşıkpaşazâde'nin bildirdiği gibi, Osman'ın, bağımsızlık kararı aldığını ve Karacahisar'a Tursun Fakih'i hem kadı hem de hatip olarak atadığını anlatır. *Neşri Tarihi*, c. I, s. 105-111. Özetle Neşri'nin tarihinde, Osman Gâzi'nin hâkimiyetini ilan etmesi, Selçuklu Devleti'nin Osman Gâzi'ye hâkimiyet onayını yansıtan sembolik unsurlar aracılığıyla verilirken, Âşıkpaşazâde, Osman Gâzi'nin Karacahisar'ın fethiyle birlikte Selçuklu'ya rağmen,

Sonuç yerine:

*Hey 'azîzler, valiabi bu menâkıbı kim fakîr yazdum, cemî'isine 'ilmüm irişüp turur, andan yazdum. Siz sanmañuz kim güzâfın yazdum.*²⁸

Âşıkpaşazâde'nin ömrünün çok geç bir döneminde ve tüm samimiyetiyle kaleme aldığına inanmamızı istediği tarihinin doğal akışı içinde yer verdiği Osmanlı hâkimiyet söylemi ve terminolojisi, *Âl-i Osman*'ın, kendisine yaşam alanı yaratan yeni toprakları fethetme pratiğini meşrûlaştırma üzerine kurulmuştur, diyebiliriz. Görüldüğü üzere o, bu meşrûlaştırmayı kendi çağındaki hayatın doğal akışına ve anlamlar evrenine uygun olarak, *gazâ kılıcı* elinde tutarak, hâkimiyete *istibkak* kazanan seçkin soy, *Âl-i Osman*'nın, *gâzîlik* tarafına vurguda bulunan bir terminolojiyle gerçekleştirmiştir. Bu aynı zamanda, din-

padişâh olduğunu vurgulamaktadır. Lütfi Paşa ise tevârihinde, *Âl-i Osman*'ın hâkimiyetini *yüzyıl teorisi* biçiminde adlandırabileceğimiz karşılaştırmalı bir analize tâbi tutarak vermektedir. XVI. yüzyıl devlet adamı Lütfi Paşa, ilgili bahiste o güne kadar yazılan tevârihlerden edindiği bilgiler ışığında, Osman Gâzi'nin *beylenmesine* kadar, Moğolların *her iklimde Müslümanlar üzerinde gâlip olduğunu* ve halkın Moğol zulmü altında ezildiğini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Arkasından Peygamberin bir hadîsini vererek, anlattığı olumsuzluklardan kurtulmayı *yüzyıl teorisine* bağlamaktadır. İslam'ın yedinci yüzyılının başına denk gelen bu devirde, daha önceki her yüzyıl başında olduğu gibi, Allah'ın seçtiği biri ortaya çıkıp İslâm'ı ihyâ edecektir. Lütfi Paşa'nın *Tevârih-i Firdens* isimli bir esere dayandırdığı üzere, bu şahıs 700/1300 yılında İslâm'ı seçen ve Selçuklu Sultanı Gıyasettin Mesut tarafından *beylik* unvanı verilen Osman Gâzi'dir. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Hazırlayan: Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.144-147. Lütfi Paşa'nın, vekâyinâmesinde, rüyâ vak'ası da yer almaktadır. Tarihçi, rüyâ vak'asının hemen ardından, Osman Gâzi'nin diğer Oğuz beyleri arasında beyliğe nasıl seçildiği yönünde malumât vermektedir. Yazara göre Osman, Ertuğrul'un vefatından sonra Selçuklularca babasına *haraç verilen* Bilecik-Karacahisar arasındaki bölgede, ailesi ve kendi boyları arasında hâkimiyeti ele geçirmiş; göçer evli Türklerin tümü ona tâbi olmuşlardır. Lütfi Paşa, *a.g.e.*, s.154-155. Öte yandan, Lütfi Paşa da Âşıkpaşazâde gibi, Osman Gâzi'nin hâkimiyet ilânını, Selçukluya rağmen biçiminde tanımlanabilecek bağlam içerisinde aktarmaktadır. Onun farklı hikâyesine göre, bölgenin uç beyleri, Tatar zulmünden bıkmış bir halde Osman Gâzi'ye gelirler ve onu Oğuz'dan sonra gelen Kayı Hân neslinden olması sebebiyle kendilerine Hân seçmek isterler. Beylere göre, Selçuklulardan artık ümit kesilmiştir. *Memleketin çoğu ellerinden gitmiş* ve Tatarlar onların üzerinde galibiyet elde etmiştir. Ayrıca, Selçukluların, geçmişte Osman'ın büyükleriyle (Süleyman Şâh?) de iyi ilişkileri vardır ve uçları onlara *icâzet vererek beylemişlerdir*; dolayısıyla Osman Bey'de saltanat ve hânlığa liyâkat vardır ve onların hân, Osman olmalıdır. Beyler şunu da hatırlatırlar ki *saltanat, ya ittifakla ya istibkakla olur*. Dolayısıyla aralarında yaratılan ittifakla Osman'ı kendilerine hân seçeceklerdir. Böylece başlarında Osman Gâzi olduğu halde, *gazâ* yapma kararı alırlar ve Oğuz töresine göre üç kere eğilip yere baş koyarlar; *ballardan ve kımızlardan* Osman Gâzi'ye kadeh sunar, padişâhlığını kutlarlar. Lütfi Paşa, s.155.

²⁸ *Âşık Paşazade*, s. 359.

varoluş ilişkisi, diğer bir ifadeyle yaşamı anlamlandırma anlamında son derece gerçek durmaktadır.

Öte yandan ve son tahlilde, Fâtih Sultan Mehmed'in İskender ve Roma'dan ilham alan bir imparatorluk düşü olduğu kaynaklara yansımıştır.²⁹ Ancak onun bunu, atalarının yaptığı gibi *gazâ* motivasyonu ile gerçekleştirdiğini biliyoruz.³⁰ Dolayısıyla, Fâtih döneminin çağdaşı olan Aşıkpaşazâde'nin tarihinde kullandığı *âl* ve *gazâ* ağırlıklı hâkimiyet söylem ve terminolojisinin, bu anlam evreni içinde sadece kuruluş ve yükseliş dönemiyle sınırlı olduğunu düşünmemek gerekmektedir. Bu söylem ve terminoloji Osmanlı Devleti'nin tımar ve raiyyet sistemiyle merkezleşmesini tamamladığı 16. ve 17. asırlara ve hatta teb'a yerine vatandaş modelinin benimsendiği modernleşme adımlarına değin, Osmanlı tarihyazımında tüm canlılığını koruduğu kanaatindeyiz.

²⁹ Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, Çev. Karolidi, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005, s.31.

³⁰ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, TTK, Ankara 1995, s.125.

Kaynakça

Birinci el kaynaklar:

- Âşık Paşazade Osmanlı'nın Tarihi*, Çeviri: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Âşık Pâşâzâde Târîhi*, Matba'a-ı 'Âmire, İstanbul 1914.
- Danışmendnâme*, Haz. Necati Demir, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'l-Zumûn*, Mektebetü'l-Musennâ, Bağdat 1941.
- Kritovulos, *İstanbul'un Fetih*, Çev. Karolidi, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005.
- Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âli-i Osman*, Hazırlayan: Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, c. I, Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Mukaddimetu İbn Haldûn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001.
- Saltuknâme*, Şükrü Haluk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, Cilt I.
- Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemai'd-Devleti'l-'Osmâniyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1975.
- Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

İkinci el kaynaklar:

- AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.1, sayı.2, 2003, s.101-172.
- ATEŞ, Ahmed, "Menâkıb", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, c.7, s.701-702.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviri: Coşkun Üçok, Ankara, 1982.
- EMECEN, Feridun, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 2001.
- SÜMER, Faruk, "Selçuklular", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.36, s.380-384.
- HAMMER, Joseph, *Devlet-i Osmaniyye Târîhi*, Tercüme: Mehmet 'Atâ, Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliyye, Evkâfi İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1914.
- <http://data.onb.ac.at/rec/AL00620750>
- <http://www.onb.ac.at/>
- İNALCIK, Halil, "Sultanizm", Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi", Çeviren: K. Aydın Akagündüz, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7, Ekim 1994, s.5-26.

- “Question of the Emergence of the Ottoman State”, *Ottoman Social and Economic History*, Variorum, Londra 1985.
- , Bülent ARI, “Osmanlı-Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askerî Tarih Dergisi*, Yayın no:19, Ankara 2007, s.214-216.
- , *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, TTK, Ankara 1995.
- KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds, The Construction of the Otoman State*, University of California Press, Londra 1996.
- KAYAPINAR, Akif, “İbni Haldûn’un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2006.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Alp”, *Tarih Araştırmaları I* (içinde), Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- , *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- , “Âşık Paşa-zâde”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c.1, s.706-709.
- Necib Asım, “Osmanlı Tarihî nüvisleri ve Müverrihleri – Medhal”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, İstanbul, 1326 (1910), cilt: I, sayı: 1, s.41-52.
- ÖZ, Mehmet, “Kuruluştan Fatih Devrine Kadar Osmanlılar ve Gazâ”, *İstanbul’un Fetihinin 550. Yıldönümü Münasebetiyle Fâtih, Fetih ve İstanbul Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı ve Türk Ocakları Genel Merkezi, Ankara 31 Mayıs-1 Haziran 2003. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/makalelerim.html>
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Âşıkpaşazâde”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s.6-7.
- , “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (2013) Bahar, s.271-293.
- Söğüt’ten İstanbul’a*, Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- ŞAHİN, Haşim, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c.28, s.112-114.
- TAESCHNER, F., “‘Ashik-Pasha-Zâde’ *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c.1, s.720.